

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Удосконалення державного фінансування освіти свідчить про розуміння вищим керівництвом країни значущості процесів формування та розвитку інтелектуального потенціалу країни. Однак більшість європейських країн уже визнали, що вища освіта стала однією з найдорожчих соціальних послуг, причому темпи зростання загальних витрат на освіту набагато перевищують темпи зростання державних доходів. Держава надалі не може гарантувати всім здобуття професійної освіти, повну зайнятість і добробут середнього класу. До того ж відкрита і безплатна вища освіта призвела до її «масовизації» – значного зростання попиту на освіту та кількості студентів ВНЗ, відповідно зниження якості освіти і безробіття освічених людей. Як наслідок – у 1980-ті рр. у багатьох країнах у сферу вищої освіти було введено ринкові елементи з розподілом сфер відповідальності.

Основними напрямками диверсифікації джерел фінансування освіти є: встановлення плати за навчання або зборів на відшкодування витрат на проживання та харчування (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія; у більшості країн із перехідною економікою); довгострокове залучення фінансових пожертвувань від випускників, індивідуальних і корпоративних донорів з метою створення ендаументів – фондів цільового капіталу, що використовуються ВНЗ на суспільно значущі цілі; випуск облігацій (Кембридж, Гарвардський і Принстонський університети); формування підприємницьких університетів, які не просто взаємодіють із промисловістю, а здатні комерціалізувати результати своєї наукової діяльності (інтелектуальну власність), тобто заробити прибуток і залучити додаткові фінансові ресурси; корпоратизація і приватизація державних університетів; розвиток непрофільної діяльності; запровадження нових інструментів державного управління бюджетами університетів із використанням грантів, позик, що повертаються умовно, гарантій та страхування, механізмів пайової участі.

В Україні фінансування державних ВНЗ здійснюється відповідно до статті 61 Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060 за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел

фінансування. Утім, є кілька проблем розвитку освітньої галузі, які вказують на загрози її фінансової безпеки.

По-перше, в Україні тривалий час не виконується законодавча вимога спрямовувати на освітню галузь 10 % ВВП. За даними Л. Гриневич, голови парламентського комітету з питань науки і освіти, у 2014 р. планується виділити на освіту 107,2 млрд грн, тобто 6,4 % ВВП. На науку передбачено виділити 0,27 % замість законних 1,7 %. Для того, щоб хоча б просто вижити галузі, необхідно як мінімум 0,9 %. З 2010 р. припинено державне фінансування комунальних витрат ВНЗ, які, так само як і закупівля обладнання і книг, оновлення гуртожитків, фінансуються з доходів від платного навчання. Призупинено бюджетне фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного персоналу. У 2014 р. припинено фінансування нових фундаментальних досліджень, які мали б виконуватися у ВНЗ за рахунок видатків з державного бюджету. Вкрай обмеженим є зарубіжне стажування у провідних освітніх центрах світу за державний кошт. Оплата праці викладачів ВНЗ є низькою. Не втіленою залишається надана дослідницьким ВНЗ можливість фінансування наукових досліджень і розробок відповідно до програм розвитку університету в розмірі не менш як 25 % бюджетних коштів, що виділяються на його утримання, причому протягом перших п'яти років діяльності ВНЗ – за рахунок коштів державного бюджету. Натомість пріоритети держави змінилися на користь фінансування правоохоронних органів.

По-друге, значні вади має сама модель державного (бюджетного) фінансування ВНЗ, сформована в Україні ще в 1920-ті рр. як кошторисна. Виділення державних коштів здійснюється відповідно до кількісних нормативних показників ВНЗ (один із них – співвідношення чисельності студентів і викладачів у відповідному році) і не пов'язане з якісною стороною навчального процесу. При цьому статус бюджетної установи обмежує можливості ВНЗ і у використанні залучених (позабюджетних) фінансових ресурсів: для цього потрібне затвердження вищим органом державного управління фінансових планів — кошторисів і спеціальний дозвіл. Не випадково фахівці вже давно пропонують перейти від витратного механізму виділення коштів з державного бюджету на цільовий – з урахуванням характеру конкретних програм навчання та наукових досліджень конкретного ВНЗ, актуальність та якість яких визначаються на конкурсній основі або шляхом моніторингу (рейтингування) діяльності ВНЗ [1, с. 78].

По-третє, дедалі більше українських державних ВНЗ починають залучати додаткові кошти з нормативно визначених джерел, насамперед відкривають програми платної професійної освіти, основним замовником яких стають домогосподарства. Проте домогосподарства України формують попит на

вищу освіту, не маючи ні знань, ні досвіду прогнозування ринків праці хоча б на 4-6 років (період навчання у ВНЗ). Крім того, нинішній рівень доходів домогосподарств є недостатнім для значних інвестицій в освіту: у стані гострого соціального відторгнення (дохід домогосподарства в розрахунку на умовного дорослого є нижчим за національну межу бідності) знаходяться 37,7 % домогосподарств. Сам же рівень оплати за навчання у вищій школі зріс настільки, що дешевше, ніж в Україні, вищу освіту можна здобути у Німеччині, Швеції, Франції і Чехії. Зіставним по вартості з Україною є навчання у ВНЗ Польщі і Швейцарії. В Україні відсутні і доступні фінансові компенсатори видатків домогосподарств на освіту: надання грантів, освітніх позик та виплати стипендій. Загрозу доступності вищої освіти становить поширення корупції і хабарництва.

Частину витрат на вищу освіту могли б узяти на себе приватні підприємства, організації та установи. Адже переважна більшість із них використовують кадри, які підготовлені за державні кошти. Однак роботодавці не готові інвестувати ВНЗ без гарантій високої якості підготовки та направлення студентів на роботу після закінчення ВНЗ на їх підприємства, створення прозорих механізмів благодійності. Через нестабільність соціально-економічної ситуації в країні бізнес не планує свою діяльність і тим більше підготовку кадрів на тривалий термін. З метою стимулювання участі роботодавців у підготовці та працевлаштуванні випускників університетів науковці слушно пропонують: звільнення підприємств, організацій та установ від нарахування внесків на обов'язкове державне соціальне страхування на заробітну плату працівників – випускників ВНЗ, які працюють за фахом, протягом перших трьох років їхньої праці; пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, які надають бази для проходження практик студентів вищих навчальних закладів; звільнення від оподаткування матеріально-технічних ресурсів, що передаються з балансів суб'єктів господарювання на баланси ВНЗ [2].

По-п'яте, вища освіта в Україні розвивається за інерцією, без довгострокових орієнтирів і наукових прогнозів. Відсутність повноцінного технологічного Форсайту в Україні не дає можливості спрогнозувати час та особливості переходу до п'ятого-шостого технологічних укладів, розвиток окремих галузей і секторів економіки. Відповідно не мають бази для чіткого прогнозу ні ринок праці (структура попиту на працю), ні вища освіта як сфера підготовки фахівців. У той час, як інерційність розвитку системи освіти, повільність змін у педагогічних технологіях та методиках навчання, відкладений характер результатів самого освітнього процесу (використання здобутих компетенцій і знань тими, хто навчається, ще кілька років після закінчення навчання), значний період окупності інвестицій в освіту

обумовлюють горизонт прогнозування не менше 5-10 років. За таких умов спрямування державою навіть значних бюджетних коштів на галузь не гарантує одержання суспільно значущих результатів.

Висновки. Розвиток вищої освіти в Україні потребує вдосконалення механізмів державного фінансування ВНЗ, рухаючись напрямом зміцнення реальної автономії начальних закладів з можливістю самостійного розпорядження їх бюджетами. Водночас існує об'єктивна необхідність пошуку альтернативних інвесторів, зацікавлених у сучасній вищій освіті. Системному розв'язанню проблеми фінансування вищої освіти має сприяти також розроблення державної концепції доступності освітніх послуг вищої школи, до якого слід долучити державні органи управління освітою, ВНЗ і самих споживачів вищої освіти.

Література

1. *Боголіб Т.* Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т. Боголіб // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – № 3. – С. 76-87.

2. *Бенедик Ю. Ю.* Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні [Електрон. ресурс] / Ю. Ю. Бенедик. – Режим доступу : <http://www.naub.org.ua/?p=213>

Одержано 24.01.2014